

הקדמה

בשער זה אנו נפגשים עם אחת המטרות המרכזיות שבעבורה נברא האדם - עבודתו את ה'. ישנם שני גורמים המבהירים לאדם מהי עבודה זו ועד כמה הוא מחויב בה - ציווי התורה והתבוננותו השכלית. בשער זה דן רבנו בחיי בסיבת הצורך בשני גורמים אלו ומדוע לא די באחד מהם, כאשר בכל אחד משני צדדים אלו ישנם יתרונות, אך גם חסרונות המצריכים את השלמתו של האחר.

מהי עבודת ה'? עבור מי היא נצרכת ומה מטרתה? תשובתו של רבנו בחיי לשאלות אלו היא שישנה חובה בסיסית על האדם שזוכה לכל הטובה האלוהית בכל שלב ועת בחייו לגמול טובה למי שהטיב איתו ולהיות כנוע לפניו. טבע הנפש מכריח את האדם להכיר טובה ולא לכפור בה, מה שמחייב את הצורך בעבודה זו. בפרקים הבאים נתמודד עם השאלה כיצד יכול האדם הקטן והשפל כל כך, לחשוב שהוא מסוגל בכלל לגמול טובה לאלוהים אשר בראו, שהרי מה אנו ומה טובתנו לעומת גדלותו יתברך ששום טובה לא נוכל להשיב לו?

אחד הסגנונות המעניינים בכתיבתו של רבנו בחיי בשער זה, נמצא בחלק העוסק בעבודת השכל. שם נמצא "ויכוח" בין השכל לבין הנפש, כאשר השכל מבטא את החלק העליון שבאדם שאיתו עושה את הבירור והחקירה בחיוב העבודה, בעוד שהנפש היא מכלול אישיותו המורכבת מצדדים חיוביים, אך נמצאת בה גם משיכה טבעית לעניינים גשמיים וגסים יותר, אותם צריך האדם לרסן ולנתב לכיוונים אחרים, כפי שיתבאר שם בהרחבה.

ביאורים

עד כה רבנו בחיי עסק בהוכחת מציאות אלוהים ובריבוי הטובות שה' גמל איתנו - דבר הדורש תשומת לב מיוחדת, מכיוון שאנו רגילים לשקוע בשגרה ולראות טובות אלו כדבר ברור מאליו. אחרי שאדם הפנים את השערים הקודמים השלב המתבקש הוא קבלת העבודה, אחרי ששכלו בטוח שזו דרך האמת, ואחרי שלבו מלא ברצון עז להכיר טובה ולהשיב לה' כגמולו.

הכרת הטוב היא ההכרה המוסרית הבסיסית והחזקה ביותר. אפילו אנשים השקועים בתאוות והוללות מגלים רגישות מיוחדת במה שנוגע להוריהם, בייחוד לאחר מותם. לכן הכרת הטוב עתידה "לקחת חלק גדול בתיקון העולם הכללי" [עין איה שבת א יד]. רבנו בחיי בונה את כל עבודת ה' על בסיס הכרת הטוב. גישה זו היא מיוחדת לספר חובות הלבבות, והיא שזורת את כל הספר.

עבודת ה' הניזונה מתחושה עזה של הכרת טובה יכולה להגיע למדרגה גבוהה. לשם כך רבנו בחיי מחנך להתבוננות רבה בטובות ה'. מכיוון שהכרת הטוב היא הקול המוסרי החזק ביותר בתוכנו, בכוחה לעורר באופן מיוחד את האהבה אל ה'.

כך למשל יש לשים לב שכל הטובות שאנו רגילים לראות בחיינו יש בהן אינטרסים ונגיעות, ואף על פי כן אנחנו מעריכים אותן ומכירים טובה עליהן. אב המטיב עם בנו רואה בו בצדק, חלק מעצמיותו (לכן אפילו אפשר לראות אנשים רעים ואכזריים שמתוך אגואיזם מוצהר מולידים ילדים ודואגים להם). כמו כן אדון המטיב עם עבדיו או מנכ"ל המטיב פועליו נגועים באינטרסים רבים. אף על פי כן נצטוונו להכיר להם טובה. כעת נשוב להתבונן בכך שהקב"ה הטיב לנו יותר מכל אב או אדון, ולו אין כל אינטרס.

השער השלישי שער עבודת האלהים

בבאור אפני חייב קבלת עבודת האלהים יתברך

אמר המחבר: מפני שבארנו במה שעבר^ו חייב יחוד האלהים בלב שלם ואפני בחינת טובותיו על האדם. לזכרו^ו אחר כך מה שהאדם חייב לנהוג בו כשיתבררו אצלו, והוא: קבול^ו עבודת האלהים, כפי אשר יחיהו השכל למטיב^ו על מי שהטיב לו.

וראוי להקדים בפתחת השער הזה באור אפני הטובות וחייבי ההודאה עליהן מבני אדם קצתם לקצתם^ו, ונעלה מזה אל מה שאנו חייבין בו לבוא יתעלה מן השבח וההודאה על רב חסדו וגדל טובו עלינו. ונאמר, כי מן הידוע אצלנו, כי כל מטיב אלינו אנו חייבין להודות לו כפי כונתו להועיל לנו, ואם^ו קצר במעשהו לדבר שיקרהו^ו וימנעהו מהיטיב אלינו, הודאתו חובה עלינו, פיון שנתברר לנו כי דעתו עלינו לטוב וכי כונתו להועיל לנו. ואם תגיע לנו שום טובה על ידי מי שלא כן בה אלינו, יסתלקו מעלינו חייבי ההודאה לו, ואין אנו חייבין בה.

וכאשר נתבונן בטובות בני אדם קצתם אל קצתם, אינן יוצאות מאחד מחמשה פנים. טובות בני האדם האחד, טובת האב על הבן. והשני, טובת האדון על עבדו. והשלישי, טובת העשיר על הרש כדי לקבל שכר שמים. והרביעי, טובת בני אדם קצתם לקצתם לקנות השם והקבוד ולגמול העולם. והחמישי, טובת החזק על החלש בעבור חמלתו עליו ושהוא פואב על ענינו.

וצריך שנעין עתה בכונת כל אשר ספרנו^ו, אם אינה תלויה בדבר, כי אם לתועלת מי שמטיבין אליהם, אם לא.

ותחלתם, טובת האב על בנו. ומן הידוע, כי הוא מוכן רק לתועלת עצמו בו, כי הבן נתח מהאב עם עצם תקותו בו^ו. והלא תראה, כי הוא מרגיש עליו^ו יותר מגופו במאכלו ובמשתתו ובכסותו, ולדחות כל נזק מעליו, ונקל בעיניו סבל הטרח והיגיעה בעד מנוחתו, עם מה שהטבעו עליו^ו האבות מן הרחמים והחמלה על בניהם. ועם כל זה חיבה התורה והשכל על הבן העבודה והקבוד^ו והיראה, כמו שאמר הכתוב (שמות כ, יא): "כבד את אביך ואת אמך", וכתוב (ויקרא יט, א): "איש אמו ואביו תיראו", "שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורת אמך" (משלי א, ח), ואמר (מלאכי א, א): "בן יכבד אב ועבד אדניו", ואם^ו האב מוכר בזה בדרך הטבע, והטובה לאל^ו, והוא^ו שליח בה בלבד.

אבל טובת האדון על עבדו ידוע, כי הוא מוכן לתקן ממונו בממונו^ו עם צרכו לעבודתו, והוא אינו מוכן בזה כי אם תועלת עצמו. ועם כל זה כבר חייבו^ו הבוא יתברך בעבודתו והודאתו, כמו שאמר (מלאכי א, א): "בן יכבד אב ועבד אדניו".

במה שעבר - בשערים הקודמים שבספרנו. **התחייבנו לזכרו** - מוכריים אנו להזכיר ולכתוב. **קבול** - קבלת האדם לעבוד את ה'. **יחיהו השכל למטיב** - להכיר טובה ולהודות למיטיב. **קצתם לקצתם** - הכרת הטוב הנוהגת בין בני אדם. **ואם** - גם אם. **לדבר שיקרהו וכו'** - מחמת אונס. **כל אשר ספרנו** - חמישה מצבי טובות בני האדם. **עצם תקותו בו** - טבעו בו רצון עצום להצלחת בנו. **מרגיש עליו** - דואג לבנו. **שהטבעו עליו** - נחלק בטבע האופי האנושי. **העבודה והקבוד** - לנהוג בהם כלפי אביו. **ואם** - למרות. **והטובה לאל** - הכרת הטוב של הבן צריכה להיות כלפי ה' שטבע באב תכונות אלו. **והוא** - האב. **לתקן ממונו בממונו וכו'** - האדון נותן מזון ושאר צרכים (ממונו) לעבד, כדי שהעבד, שהוא ממונו, יתקיים ויעבוד עבורו. **חייבו וכו'** - את העבד להכיר טובה לאדונו.